

ПОЗИТИВНОТО ВЪЗПИТАНИЕ

Светлана Благоева

Снимка: Теодора Тимова

Да растат децата ни със самочувствие, да се чувстват ценени, да проявяват инициативност и отговорност, да бъдат общителни и самостоятелни са желания на всеки родител, и същевременно са добили значение, принадлежащо към подход, който е фокусиран върху позитивното възпитание.

Защо позитивно възпитание? Защото чрез него помагаме на децата да придобият чувство на свързаност, значимост и принадлежност; и защото зачита мисленето, чувствата, научаването, вземането на решения при децата. Без да прекаляваме със значението и употребата на този подход, само ще допълним, че той е

покана към децата да открият своята същност и да използват своите лични качества, заложи и сила.

В тази връзка към възрастните, (били те родители, учители, възпитатели) възникват две предизвикателства. Първо – да осмислят значението на “успешното поведение” и позитивното отношение, и второ – да го предадат на децата. И едно подобно научаване става възможно, когато възрастните се “отдадат” на окуражаването на желаните поведения, поставянето на граници и участването във вземането на решения заедно с децата.

Поставени пред изпитанието да въведат позитивно възпитание, възрастните си задават въпроси, свързани с разграничаването на дисциплината от контрола, на помагането от нараняването. Ето защо, когато разсъждаваме за принципите и практиките на позитивното възпитание в детския център, имаме потребност от език, на който да превеждаме познати ситуации, отнасящи се до работата с групи от деца и предизвикателните поведения, които те отправят. А като начало ни е необходима философия, която да споделяме и която ни обединява...

Привързаното родителство

Споделяйки философията на привързаното родителство, всъщност споделяме идеята, че откликването на чувствата на детето е основен момент в нея. Когато сме чувствителни към поведението и знаците, които бебето отправя, ние започваме да разчитаме неговите потребности. Бебето очаква и вярва, че те ще бъдат посрещнати и задоволени. В резултат на това бебето започва да

показва какво му е нужно, а ние се научаваме да разбираме тези знаци все по-добре. Нашата комуникация става гладка и лесна.

Какво е привързаността? Как я усещаме и кога говорим за привързаност? Тя е процес, който се случва благодарение на взаимнообмена между бебето и родителите. Тя е и основата, на която ще се изградят по-късни модели на привързаност. Това определя нашето поведение на възрастни в ситуация на криза и стрес.

При формулиране на стиловете на привързаност при децата, Боулби разглежда отношението на родителя към детето като основополагащо развитието на определен комплекс от поведения в отговор на това отношение. Сигурното поведение на привързаност се развива при наличието на любящи и чувствителни родители. Стиллове на привързаност, съчетани с тревога и несигурност по отношение на връзката с полагащия грижа, се развиват у деца, при които родителят или е отхвърлящ (тревожно-избягващо привързване), или показва непостоянно поведение, съчетано с отзивчивост в едни в ситуации и отхвърляне в други (тревожно-устойчиво привързване).

Връзката на доверие между майката и детето се гради от най-ранна възраст. На тази основа детето се развива емоционално и социално. Това го научава да се усеща сигурно и значимо за родителите си и му помага да изгради увереност. “Привързаното родителство” е родителство, което задава здрава и продължаваща връзка на доверие и взаимоотношения с детето. Този ранен период влияе на самочувствието и формирането на идентичността. Детето развива своя стил на привързаност и за него родителите са хората,

които са готови да го приемат безусловно. Безусловната обич не се базира на отношения като “ако направиш това, ще можем да отидем заедно” или “трябва да ме слушаш, за да ...”. Детето трябва да е сигурно в безусловно дадената му обич и внимание, в това, че майката и бащата са на разположение и ще го приемат, независимо от неговото поведение и мисли.

Един от ключовите аспекти на привързаното родителство е именно позитивното възпитание.

Принципите на работа

Принципите на работа с деца в детския център покриват основни аспекти на позитивното възпитание, без които развитието на ценности, възпитанието и грижата за децата биха загубили смисъла си:

- ✓ зачитане правата на детето;
- ✓ уважаване на детското мнение, признаване на гледната точка на детето;
- ✓ окуражаване на детето;
- ✓ уважаване и изследване на индивидуалните различия;
- ✓ комуникиране с детето (допитване до неговите потребности);
- ✓ осигуряване на стабилна и сигурна среда за децата;
- ✓ предоставяне на пространство за творческо мислене, креативност и иновативност у децата;
- ✓ предоставяне на ресурси за подкрепа на индивидуалните потребности на всяко дете.

Разбира се, още много вариации на тези принципи могат да бъдат поставени, както и добавени нови, но акцентът в разглеждането и изясняването на принципите на работа стои върху усилието за създаване на позитивна среда за развитие на детето и позитивно отношение към него.

Позитивното отношение

В основата на позитивното възпитание стои позитивното отношение към децата. То носи следните характеристики:

- ✓ Възрастният (родител/учител/възпитател) харесва работата с деца;
- ✓ Цени детето като интересен събеседник;
- ✓ Разбира или се опитва да разбира потребностите и тревогите на детето;
- ✓ Проявява чувствителност към индивидуалните различия;
- ✓ Показва добри умения за общуване с децата, техните родители и екипа;
- ✓ Показва уважение и доверие в способността на детето да учи;
- ✓ Дава възможности за развитие и експериментиране.

Позитивният климат

Създаването на позитивен климат включва различни фактори, които влияят върху настроението на децата и тяхната нагласа за ежедневните занимания: съотношението между възрастни и деца; между момчета и момичета; между по-малки и по-големи деца (при смесени възрастови групи); както и броят новопостъпили деца в дадения момент. Други фактори са:

- ✓ Пространството и организирането на средата в съответния център – наличието на достатъчно пространство за свободни игри, както и места за отпочиване и усамотяване или оставане насаме с родителя;
- ✓ Възможност за игра на открито; времето; температура, атмосферни условия;
- ✓ Ниво на шума; наличие на шумопоглъщащи настилки, килими, завеси и пр.;
- ✓ Възможност за енергични игри; използването на ритъм, танци, движение за изразходването на енергията на децата;
- ✓ Възможност детето да наблюдава от дистанция играта на останалите, преди да се включи. Изследванията сочат, че децата под 3 г. могат да прекарат до 20% от времето в наблюдение.
- ✓ Изграждането на ритуал за влизане в живота на детския център и също така за сбогуване с мястото, както и ритуали за началото и края на деня и за основните дейности през деня (миене на ръце, хранене, излизане навън и пр.)
- ✓ Присъствието на подкрепящ възрастен, към когото детето има доверие, особено в началния период на адаптация към новото място, способства за преодоляване на стреса у детето и предвиждане и преодоляване на неприемливо поведение.

Най-малките участници

Малките деца не притежават богат социален опит и имат по-ниска способност да направят избор, поради което техните емоции са близо до повърхността и биват изразявани по един директен начин. Това предполага нахлуването на много чувства в един и същи момент,

което е объркващо както за самото дете, така и за възрастния, който прекарва време с него.

Нека не забравяме, че прохождащото дете е в период на изследване на света – то иска да опита, да докосне, да помирише, да разлее, да разпилее, да вкуси, да смачка, да скъса. Понякога малките деца проявяват ненаситност и отказват споделянето на вещи с другите. Те имат нужда от време да експериментират с преживяването за собственичество и едва тогава са в състояние да дадат, да споделят, да разделят. Често ги чуваме да настояват: “Аз сам!”, “ Аз мога!”, „Няма да го направя” или “Не мога”.

Деца в тази възраст са изправени пред задачата да се отделят от своите родители в една известна степен. Това е една нелека задача, поради което техните начини могат да се изразяват в отказа да направят това, което са помолени или пък да правят това, което не е позволено. Когато възрастните са наясно с особеностите на тази възраст, за тях е по-лесно създаването на обстоятелства, в които децата да градят своите нагласи към света и които обстоятелства и условия да позволяват развитие.

Ето защо, тук е мястото да отбележим, че позитивното отношение към дисциплината, възприемана по-късно от детето като самоконтрол и овладяване на емоциите, се гради чрез насочване и окуражаване, вместо чрез наказване. В тази възраст посланието, което даваме е: “Аз те насочвам и ти помагам, но ние сме двамата, ние сме заедно / ние сме отбор”. Важно е детето да чувства подкрепа и да има усещането за поставени граници, но не и за подход, който противопоставя възрастния срещу детето.

В допълнение можем да кажем, че за да бъде избегнато объркване в комуникацията с двегодишните, е от значение начина, по който им говорим – с ясни и кратки насоки и с приятелски, но твърд тон.

Предизвикателно поведение

Често децата показват сигнали за своите настроения, които не винаги биват разпознати. Понякога детето е свръх изискващо, контролиращо, налагащо се, капризничещо; понякога наблюдаваме поредица от действия, които то по един натраплив начин извършва, понякога показва с поведението си, че сякаш не ни чува и вижда в дадената ситуация. Често зад тези поведения и настроения могат да стоят неоснователни страхове и тревоги, които са присъщи на децата между 2 и 7 годишна възраст. Това може да е израз на вътрешни напрежения и безпокойства, понякога трудни за долавяне. Добре е да даваме възможност на самото дете да заговори за това, да сподели, да даде израз, което от една страна понижава напрежението, от друга – отворя място за това детето да опита да намери подходящи думи за преживяването.

Агресивно поведение

Във всекидневната ни грижа за децата срещаме реакции у тях, за които ни е трудно да бъдем “позитивни” и да посрещнем спокойно. Необходимо ни е да разполагаме с познание за намесите, които можем да осъществим в подобни ситуации. Разгледани няколко стъпки, те биха могли да бъдат:

- ✓ Обръщане към детето по име, съответстващ тон на посланието, което отправяме и ясни думи и изрази;
- ✓ Насочване на детето към това, което бихме искали да прави, а не какво да не прави – “ Подреди кубчетата”, а не “Не разпилявай кубчетата!”
- ✓ Игнориране на поведението (не на детето), когато поведението не е опасно за него или за другите;
- ✓ пренасочване на детето към друг тип занимание;
- ✓ физическо преместване на детето от възникналата ситуация.

В този случай е важно да не оставяме детето само, за да не създадем усещането, че е отделено и изолирано от останалите, а да предоставим възможност да охлади емоциите си и по възможност да го насочим към друго занимание в присъствието на възрастен, който откликва на нуждите му.

Също така, можем да поканим детето да изиграе дадена ситуация, да я повтори или направи като игра “науж”. С това допринасяме то да се постави в роля, да отложи импулсивно реагиране. На езика на посланието това е предлагане на алтернатива, показваща, че има и “мирна” и спокоен начин на разрешаване на дадена ситуация на неудовлетвореност.

Когато детето удря

Първата стъпка в опита да предотвратим удряне е като го изговорим и припомним основните правила в групата:

“ Тук всички сме приятели и не се удряме!”

Друг момент от интервенирането в такава ситуация е предлагането на алтернатива: освобождаване на енергия чрез активни физически

упражнения, вербализиране на гнева, изразяване с думи на желаното. Това е намеса, която цели пренасочване на действието и по този начин отлагане на силната емоция. И в двата случая поставяме във фокус конкретното поведение, а не личността на детето.

Важно е да намерим начини детето да изрази своите чувства, като го подкрепяме да говори. Когато детето разполага с вербални средства, можем да го поканим да назове своите преживявания, (включително и гнева), както и желанията и исканията, които има:

„Не е нужно да я удряш. Кажй й, че това не ти е приятно/че не си готов и още си играеш с играчката“.

Ключово е да не отричаме проявилото се вече чувство на гняв, ярост, разрушителност.

“ Удари я, защото сигурно се ядоса на .....”

По този начин показваме, че съществуват и такива чувства и също така подкрепяме детето в разпознаването на своите емоции и състояния.

Когато детето хапе

Хапането може да бъде свързано с различни ситуации: когато детето е превъзбудено, когато му липсва език, на който да изрази чувствата или желанието си в момента, когато е фрустрирано, или просто когато му поникват зъби.

Справянето с това “хапещо” поведение изисква предлагането на алтернатива – друг предмет, който детето да хапе. Това поставя граници и научава детето да търси други начини за изразяване:

“ Не, Пепи! Не можеш да я хапеш. Можеш да ухапеш гуменото мече.”

Важно е при намесата ни в подобна ситуация да заявим твърдост, но не и суетене и прекомерно внимание, което би могло да послужи за затвърждаване на негативното поведение.

Когато детето иска чужда играчка

Когато става въпрос за желанията у детето, първото нещо, което признаваме и отразяваме е тяхното съществуване:

“ Искаш да играеш с колата на Тони, но ...”

По този начин предаваме две послания – детето има право да иска и ние поставяме себе си в позицията на човек, който разбира това, освен че има правото да позволява или не. Стигаме до “но” в изречението:

“ ...но в момента Алекс играе с нея...”

“ Искаш да вземеш химикалката, но в момента имам нужда да запиша с нея ...”

Това позволява на детето да научи за нуждите и желанията на другите, както и да има възможността да се постави за момент на мястото на другия. От друга страна показва честна позиция у възрастния, което е предпоставка детето да остане спокойно, сигурно и да запази уважението си към възрастния.

Подходящо е в такава ситуация да предложим решение:

“ ...но ти скоро ще можеш да вземеш колата и ще си поиграеш...”

“ ... след като приключи с писането, ще ти я дам...”

Малките деца (под две години) могат да започнат разбирането си за “една минутка” време, което действително означава една минута. При децата на 3 годишна възраст този толеранс от време може да бъде удължен от около 2 до 3 минути, което е достатъчен интервал, позволяващ непосредствено отлагане на удоволствието.

Понякога не е лесно да разсеем малкото дете, но можем да пренасочим вниманието му към нещо подобно. Можем да го хванем за ръка, казвайки:

“Тази кукла е на Габи. Ето я твоята.”

“Тони играе с тази кола. Тук има кола и за теб.”

Последният пример предлага възможност детето само да избере да приеме или откаже, като същевременно е въведено в това, че и другият има права.

Друг подход, който дава резултат, е да предложим замяна: често детето, което се е заиграло с желаната играчка, с радост я отспъпва срещу друга играчка.

Когато детето разхвърля

В някои ситуации освен твърдия тон, показващ какво се очаква да бъде направено, можем да демонстрираме това по начина, по който ние го правим:

“Конструкторът не е за хвърляне. Нека го съберем в кутията.”

Предлагането на помощ задава стабилни граници на детето, като затвърждава у него усещането за това, че сме екип.

Когато детето отказва да се включи в групата

Реакциите у детето, което отказва да сподели игра или занимание могат да варират от плахост, срамежливост до директен отказ или некооперативно поведение.

В подобни ситуации можем:

✓ Да установим зрителен контакт, заставайки на нивото на детето;

- ✓ Да му обясним целта на заниманието и какво се очаква от него;
- ✓ Да му предложим да се включи в задача по двойки, където да установи контакт с друго дете;
- ✓ Да му предложим място, където да наблюдава, преди да реши да се включи.

Игри с оръжия

Често интерпретираме играта с оръжия като израз на агресивно поведение у детето, акт на насилие и подражание на видяното във филмите. Всяко дете преминава през етап, в който оръжията носят своите символни значения за него.

От една страна това поставя въпроса за безопасността, и в този ред на мисли наличието на подходящи аксесоари, които дават възможност децата да бъдат супергерои, без да се наранят, както и правилата за игра с тях са два важни пункта. От друга страна, играенето със саби, мечове, пистолети, пушки може да разкрие роли, в които децата са справедливи, силни, закрилящи и предприемащи приключения.

Могат също да бъдат предлагани заместващи грубата агресия действия:

“Да се убива не е позволено. Но какво друго можеш да направиш с някой, който ти е сторил зло?”

“Вместо да го застреляш, можеш ли да го замразиш? Или да го омагьосаш да не мърда?”

Работата върху изграждането на социални умения включва насърчението децата да развиват приятелско и дружелюбно отношение към другите и към заобикалящата ги среда. И в тази

вързка поставяме твърди граници на някои недопустими поведения у детето:

- Удрянето / нараняването на друг или на себе си;
- Обезпокояването или прекъсването на заниманието на другия;
- Повреждането на оборудването в детския център/ в транспорта/

в магазина и пр.

Неприемливи практики

Очакванията към всеки екип за работа с деца, независимо дали в институция или като алтернативна форма на отглеждане, са свързани с това екипът да се отнася с уважение и зачитане достойнството на всяко дете. В този смисъл бихме могли да разглеждаме като неприемливи практики, поведения и реакции на възрастните, поставящи под съмнение зачитането на детето. Такива практики са:

- Обвиняването на детето, създаване на чувство за вина;
- Използването на груб език, обиди, епитети;
- Засрамването и заплашването на детето;
- Физическо наказание, лишаване от храна, течности, топлина, защита и подкрепа;
- Изолирането на детето в отделно помещение;
- Лишаването на детето от подкрепа.

В опита си да спрем дадено поведение, се случва да използваме изрази като: „Недей!“ / „Не така!“ / „Не го прави по този начин“ / „Ти никога не отговаряш ....“. Когато това се превърне в навик, означава, че подходът към възпитанието се нуждае от промяна, за да предотврати развитието на ниско самочувствие у детето и да помогне на възрастния отново да възвърне доверието в него.

Изработването на правила за детския център

Често в ранна възраст децата комуникират своите потребности по един не-вербален начин – чрез своето поведение. Начинът, по който това се случва е едновременно израз и на техните индивидуални характеристики и потребности, но и на тяхното развитийно ниво. Неразчитането на подобен вид комуникация може да прерастне в поведение, което възрастните биха определили като неприемливо.

В този смисъл установяването на правила и граници в детския център е нещо, което се изгражда и поставя в самото начало. Това дава възможност както на детето, така и на родителите да придобият по-голяма яснота по отношение на очакванията и правилата в детския център. А те (правилата) отразяват различни поведения в различни ситуации, насочвайки, а не ограничавайки и санкционирайки. Мислейки за политика по отношение на изработването на правила, отчитаме няколко стъпки, които способстват създаването ѝ:

- ✓ Открито обсъждане на правилата в детския център – възможността за дискусия, приемане или отхвърляне на дадено правило;
- ✓ Създаване на програма за обучения на екипа чрез различни обучителни модули и актуализирането на знания и умения;
- ✓ Предоставяне на пространство за професионална подкрепа и обсъждането на възникнали конфликтни ситуации;

✓ Регулярни работни срещи между екипа и родителите, в които се обсъждат работната атмосфера, конфликтните зони и предстоящите промени.

Освен разработването и усъвършенстването на правилата за детския център, необходимо е и осигуряването на възможности за тяхното оповестяване (информационно табло, брошура, правилник за вътрешния ред).

* * *

Има толкова много книги, които ни казват как да подходим, какво да съобщим, на кое да реагираме и кое да подминем. Но всъщност обръщането към себе си и следователно – към децата включва и приемането на факта, че те могат да бъдат “трудни” понякога и че това е неизбежна част от развитието им.

Развиването на позитивно отношение задава необходимостта възрастните да опитат да бъдат честни, отворени и автентични; да признаят смесицата от сложни и противоречиви чувства, която носят и най –сетне – да предадат своите добри намерения...

Използвана литература:

Providing Positive Guidance, Guidelines for Early Childhood Education Services, Ministry of Education, New Zealand: <http://www.minedu.govt.nz/>
Bowlby, J. (1988). *A Secure Base: Parent-Child Attachment and Healthy Human Development*. London: Routledge
Уиникът, Д. “Детето, семейството, външният свят,” изд. Лик

Светлана Благоева е психолог. В продължение на 6 години работи психотерапевтично с възрастни, а в последните 3 години – и с деца и техните родители; работила е с групи юноши от домове за деца, лишени от родителски грижи, както и с юноши от възпитателни училища – интернати; в практиката си е придобила умения в областта на кризисното интервениране; има опит в работата с групи (обучителни модули за професионалисти, организационно консултиране на екипи, тренинги за специалисти в сферата на туризма).